

## ЗАСТОСУВАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВО-ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ «ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИЙ КОНСОРЦІУМ»

### APPLICATION OF THE CASE METHOD IN THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING PROCESS IN THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL-SCIENTIFIC-PRODUCTION COMPLEX "ALL-UKRAINIAN EDUCATIONAL CONSORTIUM"

У статті доведено, що в сучасних ринкових умовах одним з основних питань навчання фахівців є якомога повніша адаптація студентів до умов міжнародної практичної діяльності. Процес адаптації студентів виконується на основі поєднання теоретичного та практичного навчання. Навчальний процес у науково-навчальному консорціумі під час викладання іноземної мови здійснюється за допомогою методів інтерактивного навчання, найпоширенішим з яких є кейс-метод. Кейс-метод є інтеграційним методом навчання. Кейс-метод – це опис практичної ситуації, що була на конкретному, реально наявному підприємстві. Він формує у студентів уміння знаходити й застосовувати найбільш ефективні прийоми для досягнення максимального результату залежно від ситуації; дає змогу швидко знаходити альтернативні рішення й нести за них відповідальність в умовах високої невизначеності зовнішнього середовища; програмує студентів на виявлення і пошук власного вирішення проблеми. Завдання, представлене в кейсі, сприяє розвитку критичного та аналітичного мислення. Студенти отримують можливість застосувати свої знання з практики, набувати нових динамічних, мовних і професійних знань шляхом взаємодії та обміну досвідом з іншими студентами. Кейс-метод – це цілий інформаційний комплекс, що дає змогу провести аналіз ситуації і вибрати оптимальний спосіб її вирішення на основі реальних фактів. Кейс-метод є ефективним методом формування партнерських відносин, заснованих на комунікації. Використання кейс-методу під час викладання іноземної мови має бути спрямоване на вирішення таких завдань: розвивати мовні навички, удосконалювати мовні уміння, набувати аналітичних навичок, оволодівати професійними уміннями і соціальними навичками, формувати навички рефлексії, розвивати креативність у студентів. Кейс-метод покликаний передавати досвід діяльності, підкріплений теорією, та водночас через оцінку й аналіз ситуації допомагає сформувати своє нове бачення певної проблеми. Він допомагає збудувати свою мовну й немовну поведінку у студентів для досягнення максимального результату. Особливістю роботи викладача, що практикує кейс-метод, стає виконання таких функцій, як гносеологічна, проєктувальна, моделююча, організаційна, комунікативна, виховна, повчальна.

**Ключові слова:** кейс-метод, метод навчання, інноваційні методи навчання, види кейсів, система вищої освіти.

The article proves that one of the main issues of training in modern market conditions is the fullest possible adaptation of students to the conditions of international practice. The student adaptation process is performed on the basis of a combination of theoretical and practical training. The educational process in a scientific-educational consortium in the foreign language teaching is carried out using interactive learning methods, the most common of which is the case method. The case method is an integrative method of learning. The case method is a description of a practical situation that took place in a specific, real enterprise. It develops students' ability to find and apply the most effective techniques to achieve maximum results depending on the situation. It permits quickly to find alternative solutions and to be responsible for them in conditions of high uncertainty in the external environment. It programs students to identify and find their own solution to a problem. The task presented in the case promotes the development of critical and analytical thinking. Students get the opportunity to apply their knowledge from practice, to gain new dynamic, language and professional knowledge through interaction and exchange of experience with other students. The case method is a whole information complex that permits to analyze the situation and choose the best way to solve it based on real facts. The case method is an effective method of forming partnerships based on communication. The use of the case method in a foreign language teaching should be aimed at solving the following tasks: to develop language skills, improve language skills, acquire analytical skills, master professional skills and social skills, form reflection skills, evolve creativity in students. The case method is designed to transfer the experience, supported by theory, and at the same time, through the assessment and analysis of the situation, helps to form a new vision of the problem. It helps to build its language and non-language behavior in students to achieve maximum results. The peculiarity of the work of a teacher, who practices the case method, is the performance of the following functions: epistemological, design, modeling, organizational, communicative, educational and instructive.

**Key words:** case method, method of studies, innovative methods of studies, types of case, system of higher education.

УДК 378 (477+4)  
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.15>

**Гулько І.В.,**  
канд. техн. наук, доцент,  
віцепрезидент  
ННВК «Всеукраїнський  
науково-навчальний консорціум»

**Волошина О.В.,**  
канд. філол. наук, доцент,  
доцент кафедри української  
та іноземних мов  
Вінницького національного аграрного  
університету

#### Постановка проблеми у загальному вигляді.

В сучасних ринкових умовах одним з основних питань навчання фахівців є якомога повніша адаптація студентів до умов міжнародної практич-

ної діяльності, що виконується, на основі синтезу теорії і практики. Одними з ефективних способів вирішення цієї проблеми є організація навчального процесу у науково-навчальному консорці-

умі, застосування в процесі викладання іноземної мови методів інтерактивного навчання, найпоширенішим серед яких є кейс-метод.

Кейс-метод, на відміну від традиційних методів викладання іноземної мови, є способом пізнання, що характеризується тісною взаємодією всіх учасників освітнього процесу і націленим не тільки на підвищення рівня знань, умінь, навичок студентів, але й на розвиток різноманітних творчих здібностей та практичних можливостей. Нині під час викладання іноземної мови в сучасному освітньому процесі використовуються різні форми інтерактивного навчання, зокрема дискусія, презентація, «мозкова атака», ділові ігри, метод «круглого столу», ролеві ігри, тренінги, проєктування бізнес-планів, моделювання виробничих ситуацій, кейси. Однак найбільш ефективною формою інтерактивного навчання у науково-навчальному консорціумі є кейс-метод.

Основною метою застосування кейс-методу в освітньому процесі науково-навчального консорціуму є активізація студентів, що сприяє підвищенню ефективності професійної підготовки й перепідготовки кадрів для різних галузей.

Кейс-метод є провідним компонентом системи освіти у науково-навчальному консорціумі та головним компонентом дидактичного циклу навчання. Також кейс-метод отримав велике поширення в системі практичної освіти зарубіжних країн, проте не має широкого застосування у вітчизняній системі освіти. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого дослідження у сфері теоретико-методологічних та практичних аспектів застосування кейс-методу в процесі навчання у теоретично-практичних закладах освіти, до яких насамперед належить консорціум.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Характеристика й сутність кейс-методу відображена в наукових працях В.О. Сухомлинського, М.І. Махмутова, В.В. Давидова, Ш.А. Амонашвілі, І.П. Подласого, В.Ф. Шаталова, Л. Реана, Е.Н. Ільїна, Ю.К. Чабанського, І.Я. Лернера, В.В. Раєвського, М.Н. Скаткіна та інших учених.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** В наукових працях наведених учених визначено широкий спектр застосування кейс-методу, його соціальні та емоційні аспекти, але він висвітлений як окремий методологічний прийом без урахування комплексної взаємодії теорії та практики у навчальному процесі.

**Мета статті** полягає у розробленні комплексного підходу до застосування кейс-методу в освітньому процесі науково-навчального консорціуму.

**Виклад основного матеріалу.** Метод кейсів належить до методів активного, проблемного, ситуативного аналізу й має широке застосування в практиці навчання економічним, правовим та аграрним дисциплінам. Особливо це стосується

майбутніх фахівців з фінансів, економіки, права, машинобудування та спеціалістів енергетичних ринків [1, с. 58; 2, с. 36; 3, с. 247; 4, с. 23; 5, с. 306; 6, с. 37]. Проте досі немає єдиного визначення сутності цього методу, недостатньо розроблені та сформульовані принципи, вимоги й методичні рекомендації щодо розроблення та використання кейсів на заняттях з іноземних мов у консорціумі.

Аналізуючи дослідження вчених [7, с. 339; 8, с. 18; 9, с. 32; 10, с. 208; 11, с. 77; 12, с. 54; 13, с. 18; 14, с. 88; 15, с. 446; 16, с. 84], відзначаємо, що кейс-метод, спираючись на положення різних підходів, є інтеграційним методом. Перш за все кейс-метод – це опис практичної ситуації, що була на конкретному, реально наявному підприємстві. Він включає опис сукупності умов, а саме інформацію про стратегічні цілі, фінансовий стан і пріоритетні напрями розвитку підприємства, виробничі відносини, зовнішні корпоративні взаємовідносини. Вивчаючи ситуацію, наведену в кейсі, студенти набувають навичок правильної інтерпретації інформації, групової та індивідуальної поведінок, планування й передбачення ймовірних наслідків, а також аналітичних навичок [17, с. 189; 18, с. 113; 19, с. 142; 20, с. 104; 21, с. 34; 22, с. 160].

Окрім вищезгаданих навичок, кейс-метод формує уміння знаходити і застосовувати найбільш ефективні прийоми для досягнення максимального результату залежно від ситуації, швидко знаходити альтернативні рішення й нести за них відповідальність в умовах високої невизначеності зовнішнього середовища. Таким чином, кейс-метод є реалізацією основних принципів ситуативного підходу, а саме варіативності завдань та їх вирішення, адже різні проблемні ситуації вимагають різних підходів до їх вирішення, системності в досягненні поставлених цілей, аналізу, інтерпретації взаємодіючих факторів, суміжності вирішуваних проблем.

Крім того що кейс-метод містить детальну докладну інформацію про події, що відбуваються, людей, які задіяні в них, тимчасові рамки, доступні ресурси та повноваження, необхідні для досягнення завдань, моделювання самого результату, він програмує студентів на виявлення і пошук власного вирішення проблеми. Таким чином, спостерігається поєднання проблемного навчання в методі кейсів. Проблемне завдання, представлене в кейсі, сприяє розвитку критичного, аналітичного мислення, прогностичних навичок. Проблема подача й організація матеріалу, передбачувана кейсом, забезпечує внесення елементу новизни до навчального процесу. Занурюючись через кейс у сучасні реалії, студенти отримують можливість застосувати свої знання з практики, набуті нових динамічних, мовних і професійних знань шляхом взаємодії та обміну досвідом з іншими студентами.

Кейс-метод є демократичним методом, що не допускає жодних обмежень, окрім тих, які задані ситуацією, яка не має однозначних рішень, що дає можливість студентам діяти самостійно. Проте для цього студентам необхідно володіти всебічним і цілісним баченням ситуації. Реалізація системного підходу виявляється в тому, що будь-який кейс – це цілий інформаційний комплекс, що дає змогу провести аналіз ситуації і вибрати оптимальний спосіб її вирішення на основі реальних фактів. Застосування кейс-методу передбачає, що джерелом знань стає не викладач-інформатор, а власна активність студентів і спільна колективна розумова діяльність із генерування ідей. Отже, відбувається інтеграція основних положень колективного розумового підходу. За такого підходу за допомогою спільної діяльності створюються умови для етичного, соціального і професійного вдосконалення особистості [23, с. 210; 24, с. 92; 25, с. 24; 26, с. 19].

Кейс-метод також є ефективним методом формування партнерських відносин, заснованих на комунікації. Комунікативний підхід виявляється в тому, що студенти в ході спільної підготовки проєктів і дискусій навчаються слухати один одного; ставити конструктивні питання; адекватно сприймати протилежну думку та виявляти до неї толерантність; грамотно, логічно й аргументовано викладати свою точку зору; переконувати, критикувати і реагувати на критику; приймати і враховувати зауваження, що створюють основу для подальшої плідної співпраці. Будучи інноваційним, активним методом, метод кейсів також реалізує одне з основних положень контекстного навчання, а саме передачу знань за допомогою навчальних проблемних ситуацій, що демонструють і забезпечують занурення в контекст майбутньої професійної діяльності [18, с. 113; 19, с. 142; 20, с. 104; 21, с. 34].

Новий підхід із використанням активних методів навчання, до яких належить кейс-метод, має на меті навчання іноземної мови як засобу професійного спілкування та як переходу до ефективнішої комунікативної і професійної поведінки. Таким чином, відбувається зрушення оцінки результату навчання з кількості отриманих знань на успішну самореалізацію, соціальну адаптацію, тобто соціальний та професійний розвиток студентів.

Заняття з іноземної мови допускають використання різних форм взаємодії суб'єктів освітнього процесу, таких як проведення презентацій, інтерв'ю, дискусій. Іноземна мова також виконує функції пізнання й спілкування, які є основоположними в майбутній професійній діяльності студентів. В ході спільної діяльності під час вирішення комунікативних професійних завдань іноземною мовою студенти мають можливість проявити свої професійні якості, отримують доступ до накопиченого світового досвіду, а також мають досвід соці-

ально-економічних відносин, що склалися. Таким чином, можна говорити про соціально-комунікативну взаємодію [8, с. 18; 10, с. 208; 11, с. 77; 13, с. 18; 16, с. 84].

Використання кейс-методу під час викладання іноземної мови має бути спрямоване на вирішення таких завдань:

- розвиток мовних навичок (розширення граматичних, лексичних, фонетичних знань);
- удосконалення мовних умінь (використання різних комунікативних стратегій і мовних засобів, адекватних ситуації і достатніх для досягнення мети; розуміння висловів, а також умінь логічно, граматично й фонетично грамотно будувати їх з використанням різних стилів у різному соціокультурному оточенні);
- набуття аналітичних навичок (виділяти, аналізувати, класифікувати суттєву інформацію);
- оволодіння професійними вміннями й соціальними навичками (вести дискусію, переконувати оточуючих іноземною мовою, умінь слухати й толерантно ставитись до протилежної думки);
- формування навичок рефлексії (осмислення своїх дій, ухвалених рішень, роздуми над своїми помилками, підбиття підсумків, самоаналіз, самооцінка);
- розвиток креативних навичок (генерація ідей, пошук самостійних альтернативних рішень, передбачення можливих наслідків і результатів діяльності).

Отже, іноземна мова і кейс-метод стають робочими інструментами для вирішення завдань, пов'язаних з оптимізацією професійного навчання, соціалізацією студентів і формуванням соціальної компетенції. Стосовно іноземної мови, то під соціальною компетенцією розуміються готовність і здібність до соціально адекватної взаємодії з реальними або уявними мовними партнерами, зокрема носіями мови, що вивчається, в умовах навчального або природного мовного середовища.

Кейс-метод покликаний передавати досвід діяльності, підкріплений теорією, водночас через оцінку й аналіз ситуації він допомагає сформулювати своє нове бачення певної проблеми, збудувати свою мовну й немовну поведінку для досягнення максимального результату. Ці положення важливі під час урахування психологічних особливостей студентів [9, с. 32; 10, с. 208; 12, с. 54; 15, с. 446; 16, с. 84].

Також кейс-метод – це важливий компонент діяльності викладача, оскільки він виступає віддзеркаленням досвіду, професіоналізму, особового та інтелектуального потенціалу; є стимулом до формування прогресивного образу мислення, етики й мотивації педагогічної діяльності, що дають можливість інакше думати, діяти, розвивати свій творчий потенціал і максимально реалізувати його.

Особливістю роботи викладача, що практикує кейс-метод, стає виконання таких функцій:

- гносеологічна функція, пов'язана з акумуляцією знань про дисципліну, що викладається, а також про закони й механізми функціонування педагогічної системи;

- проєктувальна функція, яка вирішує завдання проєктування програм, розроблення послідовного, раціонального плану занять з використанням специфічних методів, прийомів і технологій;

- моделююча функція, що включає дії з відбору і композиційної побудови змісту курсу, вибору форм і методів проведення заняття, що адекватні цілям, завданням, умовам навчання, враховують інтереси, потреби й рівень навчання студентів;

- організаційна функція, пов'язана з реалізацією запланованих дій у навчально-виховному процесі;

- комунікативна функція, спрямована на встановлення педагогічно доцільних взаємин між викладачем і студентом, а також взаємин студентів між собою;

- виховна функція, що припускає реалізацію загальноприйнятих етичних норм і форм поведінки, а також спрямована на формування професійних і соціально значущих якостей студентів;

- повчальна функція, що включає дії з розвитку інтелектуальних і пізнавальних здібностей студентів [7, с. 339; 8, с. 18; 9, с. 32; 10, с. 208; 11, с. 77; 12, с. 54; 13, с. 18; 14, с. 88; 15, с. 446; 16, с. 84].

Кейси можуть бути згруповані за ступенем новизни ситуації, етапами прийняття рішення, спеціалізацією, цілями й завданнями процесу навчання, кількістю інформації, етапами навчання. На особливу увагу заслуговує класифікація кейсів на основі формованих ключових компетенцій. Виділяють управлінські кейси, навчально-методичні кейси, аналітичні кейси, інформаційні кейси тощо. Для нашого дослідження особливе значення матиме використання комунікативно-пізнавальних кейсів, метою яких є розвиток мотивації, творчої активності й самостійності студентів.

Таким чином, у процесі складання кейса необхідно перш за все знати цілі й завдання певного розділу курсу; з огляду на поставлені цілі створити модель проблемної ситуації; зібрати реально наявну інформацію для змістовного наповнення модельної ситуації; представити проблемну ситуацію в певній формі.

Незважаючи на те, що збирання інформації для кейса здійснюється за допомогою методів алгоритму, складання кейса, як і сам процес його розв'язання, – це перш за все творчий процес, заснований на рефлексії і постійному аналізі. Творчий підхід дає змогу виділити такі етапи:

- формулювання проблеми;

- опис характеристик кейса стосовно заданої ситуації;

- пошук необхідної інформації;

- вибір форми представлення інформації залежно від ситуації;

- опис ситуації.

**Висновки.** Таким чином, розгляд особливостей різних підходів до реалізації кейс-методу, вивчення специфіки різних видів кейсів та умов застосування цього методу в консорціумі дали змогу виокремити специфічний вид кейсів, а саме комунікативно-пізнавальні кейси.

Окрім цього, якісний кейс повинен відображати конфліктну, професійну ситуацію, що містить цікавий опис персонажів та умов; включати приховану проблему, варіантність дій з її рішення, що вимагає застосування певних концепцій. Також якісний кейс має відрізнятися інформативністю, стислістю і передавати досвід виконання певної діяльності.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гунько І.В. Надійність систем та обґрунтування інженерних рішень. Вінниця : Холодюк, 2006. 76 с.

2. Гунько І.В., Присяжнюк О.І., Бурдейна Л.І. Теоретичні основи використання економіко-статистичних методів у наукових дослідженнях студентської молоді вищих навчальних закладів аграрного профілю. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 1. С. 33–43.

3. Гунько І.В., Бурлака С.А., Єлени А.П. Оцінка екологічності нафтового палива та біопалива з використанням методології повного життєвого циклу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 6. Т. 2. С. 246–249.

4. Волошина О.В., Кравчук Л.В. Актуальність вивчення іноземної мови в умовах глобалізації освітнього простору. *Актуальні проблеми філології та методика викладання іноземних мов у сучасному мільтилінгвальному просторі* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 листопада 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 22–24.

5. Voloshyna O.V., Ivashchenko A.V., Vlasenko I.V. Навчальний посібник для студентів, магістрів спеціальності «Туризм». *Recreational and tourism activity and its modern aspects of development University of Tourism and Foreign Languages in Warsaw Al. Prymasa Tysiaclecia 38, 01–242. Warszawa, 2018, 409 p.*

6. Волошина О.В., Попенко Ю.В. Ігрові методи як засіб вивчення іноземної мови. *World Journal*. 2020. № 4. С. 31–39.

7. Волошина О.В. Використання мультимедійних технологій у вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 квітня 2020 р.). Чернівці, 2020. С. 338–340.

8. Voloshyna O., Bilous O. Some aspects of the essence of intercultural communicative competence with the future specialist of higher education. *Вісник Житомирського державного університету імені*

Івана Франка. Педагогічні науки. 2020. Вип. 3. (102). С. 15–26.

9. Волошина О.В. Використання інтерактивних технологій для формування естетичного смаку у студентів ВНЗ з засобами іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 151. Т. 1. С. 30–33.

10. Волошина О.В. Іншомовна комунікативна компетентність студентів-аграріїв у незалежній Україні. *Сільське господарство та лісівництво*. 2017. № 6. Т. 2. С. 204–212.

11. Гріщенко І.В. Цілі та завдання кейс-методу при викладанні курсу «Державний фінансовий контроль». *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія* : матеріали міжвузівського вебінару (31 березня 2017 р.). Вінниця, 2017. С. 76–78.

12. Гріщенко І.В. Формування самооцінки як необхідної умови досягнення професійної компетентності. *Інноваційні технології в процесі підготовки фахівців* : збірник наукових праць. Вінниця : ВНТ, 2016. С. 53–55.

13. Гринчук Т.П. Формування ділових якостей майбутніх фахівців економічного профілю. *Науково-методичні орієнтири професійного розвитку особистості* : матеріали IV Всеукраїнської науково-методичної конференції (20 квітня 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 17–19.

14. Гринчук Т.П. Інтерактивні методи навчання економічних дисциплін. *Сучасний підхід до викладання дисциплін* : матеріали міжнародної науково-методичної конференції (14 березня 2018 р.). Вінниця, 2018. С. 87–89.

15. Кравець Р.А. Педагогічна технологія формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях іноземної мови. *Молодий вчений*. 2017. № 1. С. 444–447.

16. Кравець Р.А. Структурні компоненти полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. № 1–2. С. 80–86.

17. Кравець Р.А. Культурологічна парадигма освіти у професійній підготовці майбутнього фахівця аграрної галузі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2013. № 39. С. 187–192.

18. Кравець Р.А. Культурна компетентність та міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутніх аграрників. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. 2013. № 1. С. 112–115.

19. Кравець Р.А. Впровадження інтерактивних методів навчання у полікультурній освіті майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях іноземної мови. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2017. № 4. С. 135–145.

20. Кравець Р.А. Типи комунікативних ситуацій у контексті полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях з іноземної мови. *Педагогічні науки*. 2016. № 71. С. 102–106.

21. Кравець Р.А. Практична реалізація специфічних принципів полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях з іноземної мови. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2015. № 4–5. С. 26–38.

22. Кравець Р.А., Романишина Л.М. Лінгвокраїнознавчий підхід до викладання іноземної мови в аграрному ВНЗ. *Наукові записки Вінницького національного аграрного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки*. 2013. № 2. С. 154–166.

23. Кравець Р.А. Педагогічне проєктування технології формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі. *Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі*. 2020. № 3. С. 209–212.

24. Довгань Л.І. Сучасний стан проблеми формування педагогічної майстерності викладача іноземної мови вищого навчального закладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. № 50. С. 90–93.

25. Довгань Л.І. Використання тестів у навчанні іноземної мови студентів немовних вищих навчальних закладів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. № 44. С. 22–25.

26. Довгань Л.І. Інноваційні технології навчання в освітньому процесі вищої школи. *Роль інновацій в трансформації сучасної науки*. 2017. № 1. С. 19.

27. Довгань Л.І. Сучасні трансформаційні процеси в освітньому процесі вищої школи в умовах інформаційного суспільства. *Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу*. 2018. № 1. С. 23.